

ПРАВНОРЕЛЕВАНТНИ И ДОКАЗАТЕЛСТВЕНИ ФАКТИ ПРИ ОГРАНИЧЕНОТО
ВЪЗЗИВНО ОБЖАЛВАНЕ ПО ГРАЖДАНСКИЯ ПРОЦЕСУАЛЕН КОДЕКС

Красимир Влахов

LEGALLY RELEVANT AND EVIDENTIARY FACTS IN THE LIMITED APPEAL
UNDER THE BULGARIAN CODE OF CIVIL PROCEDURE

Krasimir Vlahov

Abstract: *The article analyzes the concepts of legally relevant facts and evidentiary facts. A principled distinction of these concepts is made, and their scope in civil litigation in general is determined. The paper focuses on their significance in the context of the peculiarities of the limited appeal of first instance judgments under the current Bulgarian Code of Civil Procedure, which came into force on 1 March 2008. The conclusion is reached that, while regarding the legally relevant facts, the activity of the appellate court is subject to the principle of legality; for evidentiary facts, the rule of Art. 269, Sentence 2 of the Code applies, according to which the appellate court is limited by the complaints raised in the appeal or the reply for procedural violations committed by the first instance or for unreasonableness of the factual conclusions underlying the first instance decision.*

Keywords: *legally relevant facts; evidentiary facts; limited appeal; principle of legality.*

Действащият Граждански процесуален кодекс (в сила от 01.03.2008 г.) възприе концептуално различен в сравнение с този по отменения процесуален закон модел на въззивно обжалване на първоинстанционните съдебни решения, който следва да се разглежда в контекста на цялостната процесуална реформа, насочена към дисциплиниране на процесуалното поведение на страните и концентриране на съдопроизводствените действия по изсявяване на делото от фактическа страна пред първата инстанция. Така на мястото на пълното въззивно обжалване, характеризиращо се с неограничената възможност пред въззивния съд да се сочат нови факти и да се ангажират нови доказателства, съчетано със служебно задължение на въззивния съд да формира собствени фактически изводи по предмета на спора, беше възприета системата на ограниче-

ния въззив, при който попълването на делото с нови факти и доказателства пред въззивния съд е допустимо само по изключение, а въззивната инстанция е лишена от правомощието да променя фактическите констатации на първоинстанционния съд, освен при изрично заявени оплаквания в жалбата или отговора. Същевременно както при отменената, така и при действащата процесуална уредба дейността на въззивния съд е подчинена на основополагащия за процеса принцип на законност (чл. 4, ал.1 ГПК – отм., респ. чл. 5 ГПК), който я задължава служебно, независимо от наличието или липсата на съответни оплаквания, да обезпечи правилното приложение на императивния материален закон (т. 10 от ТР № 1 от 17.07.2001 г. по гр.д. № 1 от 2001 г. на ОСГК, респ. т. 1 от ТР № 1 от 09.12.2013 г. по т. д. № 1/ 2013 г. на ОСГТК).

Съчетаното приложение на принципа за законност и особеностите на ограничения въззив, при който според чл. 269, изр.2-ро ГПК въззивният съд е ограничен от оплакванията в жалбата (с изключение на въпросите, ангажиращи служебната му проверка), налага да се проведе разграничение между понятията „правнорелевантни“ и „доказателствени“ факти (в мотивите по *т.18 от Тълкувателно решение № 1 от 04.01.2001 г. по т. гр. д. № 1/2000 г. на ОСГК на ВКС* се говори за „доказателствени“ и „юридически“ факти).

Действащото в гражданското съдопроизводство състезателно начало възлага върху страните задължението да посочат фактите, на които основават своите искания и да посочат доказателствените средства за доказване на твърдяните факти¹ (чл. 8, ал.2 ГПК). В процесуалната доктрина се изтъква, че състезателното начало в гражданския процес се проявява в две насоки. Първата, в посочването и позоваването на факти, осъществили се преди и извън процеса, и втората – посочване и представяне на доказателствени средства за тези факти².

Ярки проявления на състезателното начало е посочването от ищеца в исковата молба на фактите от основанието на исковата претенция (чл. 127, ал. 1, т. 4 ГПК), а от ответника в отговора на исковата молба – на становището му по фактите, твърдени от ищеца (чл. 131, ал.2, т. 4 ГПК) и посочване на фактите, обосноваващи материалноправните му възражения срещу иска (чл. 131, ал.2, т. 5 ГПК)³. Като правило фактите от значение за спорното право се въвеждат с исковата молба и отговора. Исковата молба е редовна, когато съдържа достатъчно фактически твърдения, за да се определи кое е спорното правоотношение и неговото основание, въз основа на което съдът определя приложимия материален закон. Страната не е длъжна да знае закона - това е задължение на съда, който по силата на чл.5 ГПК е длъжен да реши спора според точния смисъл на приложимия закон. Затова исковата молба не е нередовна, когато не съдържа твърдения за всички правнореле-

вантни факти, т.е. елементи от фактическия състав на приложимите материалноправни норми, които трябва да бъдат установени, за да се приеме, че страната притежава претендираното от нея право. В теорията еднозначно правнорелевантните факти се определят като факти, включени в хипотезиса на правната норма⁴. Това понятие се възприема в съдебната практика, която поддържа, че правнорелевантни факти са тези, включени в хипотезиса на правните норми, от които произтичат претендираните граждански права и предявените възражения – *Решение № 142 от 08.07.2014г. по гр. д. № 396/2014 г., I г. о. на ВКС*. В тази връзка задължението на съда да осигури правилното приложение на закона обуславя задължение да прояви служебна активност и ако установи, че някое от претендираните права или от направените възражения изисква установяване на определен правнорелевантен факт, на който страната не се е позовала в исковата молба или отговора, да постави по реда на чл.145, ал.1 ГПК въпрос относно този факт, като укаже неговото значение за доказване на претендираното право или направеното възражение и ѝ даде указания за необходимостта от неговото доказване съгласно чл.146, ал. 2 ГПК – *Решение № 54 от 25.03.2014 г. по гр. д. № 3066/2013 г., IV г. о. на ВКС*. Точно в този смисъл са и указанията в мотивите по *т. 2 на Тълкувателно решение № 1 от 09.12.2013 г. по тълк. д. № 1/2013 г. на ОСГТК на ВКС* : „Когато въззивният съд прецени, че дадената от първата инстанция квалификация на предявения иск е неправилна, вследствие на което на страните са били дадени неточни указания относно подлежащите на доказване факти, той следва служебно, без да е сезиран с такова оплакване, да обезпечи правилното приложение на материалния закон по спора, като даде указания относно релевантните факти и разпределението на доказателствената тежест, и укаже на страните необходимостта да ангажират съответни доказателства (чл. 146, ал. 1 и 2 ГПК)“. Имат се предвид именно правнорелевантните факти, т.е. произтичащите от приложимия матери-

¹ Стамболиев, О. Принципи..., с. 100–101.

² Стамболиев, О. Доказването..., с. 15.

³ Пак там, с. 16, както и Силяновски, Д. Гражданско съдопроизводство. Том II. С., 1948, с. 107.

⁴ Пак там, с. 39.

ален закон елементи на фактическия състав, от който произтича претендираното право или предявеното възражение. Така например, при предявен иск по чл. 19, ал. 3 ЗЗД съдът ще е длъжен да даде на ищеца указания да докаже правнорелеванния за спора факт, че процесният имот е собственост на ответника, тъй като в противен случай искът не може да бъде уважен (чл. 363 ГПК). Също така, при предявен Павлов иск по чл. 135, ал. 1 ЗЗД ще следва да се дадат указания на ищеца да докаже правнорелеванния факт на знание на длъжника за увреждането, а когато увреждащото действие е извършено преди възникване на вземането-правнорелеванния факт, че длъжникът и третото лице, с което той е договарял, са действали с намерение да увредят кредитора (чл. 135, ал. 3 ЗЗД). При предявен иск за собственост, основан на твърдение за настъпила в полза на ищеца или на неговия праводател реституция по ЗВСОНИ, съдът е длъжен да укаже на ищеца необходимостта от установяване на правнорелеванните факти, обуславящи възстановяване на собствеността, ако исковата молба не съдържа изрично позоваване на всички тях: имотът да е бил собственост на ищеца или на неговия наследодател към момента на одържавяването; да е бил одържавен по силата на някой от нормативните актове, посочени в чл.1 и чл.2 ЗВСОНИ, респективно да е отнет без основание или отчужден не по установения законов ред от държавата, от общините и от народните съвети в периода от 09.09.1944 г. до 1989 г.; отчужденият собственник да не е бил обезщетен чрез изплащане на паричната равностойност на имота или с друг равностоеен имот; при влизане в сила на реституционния закон имотът да е собственост на държавата, общините, обществените организации или техни фирми или еднолични търговски дружества по чл. 61 ТЗ; при влизане в сила на ЗВСОНИ имотът да съществува реално до размера, в който е бил отчужден. По аналогичен начин стои въпроса с правнореле-

ванните факти, на които се основава възражението на ответника. Ако например един ответник по ревандикационен иск направи възражение за право на задържане на имота до заплащане на подобренията в хипотезата на недобросъвестно владение, съдът е длъжен да обезпечи служебното приложение на материалния закон (чл. 74, ал. 2 във връзка с чл. 72, ал. 3 ЗС), като му даде указания да докаже правнорелеванния факт, че ищецът е знаел за извършване на подобрения в имота му и не се е противопоставил.

За разлика от правнорелеванните факти, представляващи елементи от фактическия състав на претендираното право или предявено възражение според приложимия материален закон, които следва да бъдат служебно съобразени от съда, доказателствените факти са конкретни явления или състояния от живота, въз основа които пряко или косвено се съобразява съществуването на правнорелеванните факти⁵ (т.е. последните се изпълват с конкретно съдържание съобразно случая); посочват се от страните съобразно състезателното начало и съответно тяхното установяване е обусловено от процесуалната активност на последните, при съобразяване на предвидените в процесуалния закон изисквания и ограничения относно доказването (например ограниченията на чл. 164, ал. 1 ГПК за доказване на определени факти със свидетели). Другата разлика между правнорелевантни и доказателствени факти е свързана с **допустимостта в процеса да се доказват пряко отрицателни факти**. По отношение на доказателствените факти правилото е, че всяка страна следва да докаже ползващите я положителни факти (чл. 154, ал.1 ГПК)⁶. По естеството си отрицателните фактически твърдения не подлежат на доказване⁷ – същите се въвеждат в процеса чрез твърдението на заинтересуваната от тях страна, а насрещната страна, която ги оспорва, носи тежестта да докаже по положителен начин тези обстоятелства, които подкре-

⁵ Вж. **Стамболиев, О.** Доказването..., с. 39–40, който ги определя като факти-индиции.

⁶ На различно мнение е **Мингова, А.** Тежест на доказване при отрицателни факти. – В: Норма, 2013, № 9, с. 84–95, според която от чл. 154, ал.1 ГПК следва, че страната, която има интерес от доказване на определен факт, трябва да го докаже.

⁷ Вж. **Стамболиев, О.** Доказването..., с. 33–34, който поддържа, че по изключение в гражданския процес се налага да бъдат доказвани отрицателни факт, които поради естеството си не могат да бъдат пряко доказвани, а чрез положителни факти, които ги изключват, т.е. факти-индиции.

пят оспорването – *Решение № 361/2010 от 31.05.2011 г. по гр. д. № 484/2009 г., I г. о. на ВКС*. В същия смисъл е *Решение № 391 от 18.10.2012 г. по гр. д. № 1139/2011 г., I г. о. на ВКС*, според което доказването на отрицателен факт се осъществява чрез доказване на изключващите го положителни факти, т.е. отрицателният факт не подлежи на пряко доказване⁸. Така и според *Решение № 394 от 18.05.2010 г. по гр. д. № 1584/2009 г., III г. о. на ВКС* отрицателен факт не подлежи на доказване, поради което страната, която се позовава на такъв факт и има интерес от неговото установяване, не носи тежестта за неговото доказване.

При правнорелевантните факти въпросът стои по различен начин. Доколкото същите са елементи от фактическия състав, предвиден в приложимия закон, те винаги подлежат на пряко доказване от заинтересуваната страна, независимо дали по своето съдържание са положителни или отрицателни. Така например, според *Тълкувателно решение № 6/2013 от 15.07.2014 г. по тълк. д. № 6/2013 г. на ОСГК на ВКС* оставането без работа поради уволнението е правнорелевантен факт, елемент от хипотезиса на правната норма на чл. 344, ал. 1, т. 3 КТ, който подлежи на доказване на ищеца, предявил иск за обезщетение поради незаконното уволнение⁹. Като елемент на приложимата правната норма фактическото твърдение, че е останал без работа поради уволнението, подлежи на доказване от ищеца, чието претендирано право произтича от тази норма. На същото основание недобросъвестният владеец, който иска да му бъде признато право на задържане върху имота до заплащане на подобренията, следва да докаже правнорелевантния отрицателен факт, че собственикът не се е противопоставил на извършването на подобренията, макар и да е знаел за тях (последното е положителен правнорелевантен факт, който също подлежи на доказване в тежест на ответника). Тази логика е застъпена и в *Решение № 571/ 22.11.2010 г. по гр. д. № 221/2009 г., IV г. о. на ВКС*, според което ищецът по предявен иск за лишаване от родителски права носи тежестта да дока-

же правнорелевантния факт на неполагането на грижи или непредставянето на издръжка, тъй като именно тези правнорелевантни факти по смисъла на чл.132, ал.1, т.2 СК обуславят основанието на иска.

Ако първоинстанционният съд постанови решението си, без да съобрази необходимостта от установяване на определен правнорелевантен факт, неговото решение ще е неправилно поради нарушаване на материалния закон. В съответствие с възприетото в *т. 2 от Тълкувателно решение № 1 от 09.12.2013 г. по тълк. д. № 1/2013 г. на ОСГК на ВКС*, въззивният съд ще е длъжен да обезпечи правилното приложение на закона, като даде съответни указания на ищеца за значението на този факт и необходимостта да ангажира доказателства за неговото установяване. Такъв е например случаят, при който първата инстанция е квалифицирала неправилно предявения иск по чл. 55, ал. 1, предл. 2-ро ЗЗД, докато правилната квалификация е по предл. 3-то на правилото предвид наличието на твърдения в исковата молба, че претендираната сума е дадена по предварителен договор, развален с едностранно волеизявление, т.е. даденото е на отпаднало основание. Същевременно няма произнасяне извън спорния предмет, определен от фактическите твърдения в исковата молба и искането за защита, което да прави решението недопустимо – *Решение № 300 от 14.10.2014 г. по гр. д. № 1442/2014 г., IV г. о. на ВКС*.

Въззивният съд има задължението да поправи допуснатите от първата инстанция нарушения относно даването на указания за подлежащите на доказване правнорелевантни факти и когато тази необходимост произтича не от твърденията на страните, а изобщо от данните по делото, т.е. от съдържанието на събраните доказателствени средства. Така например, когато материалноправната легитимация на страната (в случая по иск за защита право на собственост) се основава на нотариално завещание в нейна полза, въззивният съд е длъжен служебно да осъществи контрол за правилното приложение на императивния материален закон относно изискванията за

⁸ Пак там.

⁹ Вж. противоположно становище от **Мингова, А.** Тежест на доказване..., с. 94, както и от **Стамболиев, О.** Доказването..., с. 34.

форма на нотариалното завещание (чл. 24, ал. 2 ЗН). Затова, ако по делото са били събрани свидетелски показания, според които нотариусът е прочел завещанието, но не е записал устно изразената от завещателя воля в присъствието на свидетелите, необходимостта да се осигури спазването на императивната законова уредба изисква въззивният съд да уведоми страните за необходимостта да изразят становище и да ангажират доказателства относно изпълнението на процедурата по съставяне на нотариалното завещание по чл. 24, ал. 2 ЗН – *Решение № 208 от 08.11.2016 г. по гр. д. № 1290/2016 г., I г. о. на ВКС*. Безспорно е, че в случаите на превес на служебното начало във въззивното производство, когато следи за обезпечаване на най-добрия интерес на ненавършилото пълнолетие дете, въззивният съд е длъжен да постанови служебно събиране на относимите доказателствени средства за установяване на правнорелевантните факти – *Решение № 96 от 30.05.2022 г. по гр. д. № 5143/2021 г., III г. о. на ВКС*.

Обхватът на въззивната дейност разкрива принципни различия в хипотезата на съпадащи становища на спорещите страни по отношение на доказателствените и на правнорелевантните факти. При доказателствените факти, когато такъв факт е признат за безспорен от първоинстанционния съд било с доклада на делото на основание чл. 146, ал. 1, т. 3 ГПК, било при постановяване на съдебното решение въз основа на съвкупна преценка на всички обстоятелства по делото (чл. 175 ГПК), въззивният съд може да приеме този факт за недоказан само при нарочно оплакване във въззивната жалба или отговора. При правнорелевантните факти липсата на спор по отношение на същите не обвързва съда и следователно въззивният съд, по силата на служебното му задължение да осигури правилното приложение на императивния материален закон дължи формиране на собствени изводи относно елементите на фактическия състав на претендираните права и заявените възражения, без да е обвързан от възприетото в първоинстанционния съд, респективно от становищата на страните – *Решение № 142 от 08.07.2014 г. по гр. д. № 396/2014 г., I г. о. на ВКС*. В тези случаи той е длъжен да предприеме предписаните в постановката по т. 2 от

Тълкувателно решение № 1 от 09.12.2013 г. по тълк. д. № 1/2013 г. на ОСГТК на ВКС процесуални действия – да даде указания на страните относно необходимостта за доказване на релевантните факти и възможност да предприемат съответните процесуални действия по посочване и представяне на относими доказателства съобразно разпределената им тежест на доказване – *Решение № 60114 от 28.10.2021 по т. д. № 1751/2020 г., II т. о. на ВКС*.

Възможно е първоинстанционният съд, затруднявайки се да даде правна квалификация на един осъдителен паричен иск за неизпълнение на договорни задължения, да му даде общата и на практика нищо незначеща квалификация по чл. 79, ал. 1 ЗЗД, и съответно да не даде никакви указания относно подлежащите на доказване правнорелевантни факти съобразно вида на конкретния договор. Постановеното в този случай първоинстанционно решение, основаващо се на изложенията в исковата молба фактически твърдения и съдържащо произнасяне относно претендираното въз основа на тях парично притезание няма да е недопустимо, а неправилно поради нарушаване на материалния закон, което от своя страна е обусловило и нарушаване на съдопроизводствените правила, отнасящи се до докладването на делото и даване на указания на страните. Този пропуск на първата инстанция обаче не може да бъде изцяло поправен по почин на въззивния съд, доколкото по правило уредбата на договорните правоотношения в голямата си част не е от императивен порядък и участниците в договорната връзка разполагат със свободата да уговорят съдържанието на договора, отклонявайки се от незадължителните законови разпоредби (чл. 9 ЗЗД). Когато приложимият материален закон не е от императивен характер, допуснатото от първата инстанция процесуално нарушение във връзка с доклада и указанията до страните не може да бъде съобразено от въззивната инстанция, а само при съответно оплакване във въззивната жалба или отговора. При наличие на такова оплакване въззивният съд дължи даване на указания до страните относно възможността да предприемат тези процесуални действия по посочване на относими за делото доказателства, които са пропуснали да извър-

шат в първата инстанция поради отсъствие, непълнота или неточност на доклада и дадените указания, което по смисъла на чл.266, ал.3 ГПК е извинителна причина за допускането на тези доказателства за първи път във въззивното производство – *т. 2 от Тълкувателно решение № 1 от 09.12.2013 г. по тълк. д. № 1/2013 г. на ОСГТК на ВКС.*

Възможно е обаче неправилната преценка относно приложимия материален закон да обуслови и недопустимост на решението, ако това е довело до разглеждане на иск, различен от предявения и изискващ установяване на правнорелевантни факти, които не могат да бъдат изведени от фактическите твърдения в исковата молба - например разглеждане на владелчески иск по чл.76 ЗС, без да са изложени твърдения владението на ищеца да е отнето чрез насилие или по скрит начин – *Решение № 142 от 23.09.2013 г. по гр. д. № 533/2012 г., I г. о. на ВКС.*

Ако решението на първата инстанция се основава на доказателствени факти, на които страната не се е позовала, налице е нарушение на съдопроизводствените правила, което въззивният съд не може да вземе предвид служебно, а само при съответно оплакване във въззивната жалба или отговора (чл. 269, предл. 2-ро ГПК). При наличието му той ще следва да постанови решението си, без да взема предвид тези факти, като съобразно тяхното значение за крайния изход на спора ще потвърди или ще отмени първоинстанционното решение, като във втората хипотеза постанови решение в различен смисъл. Ако фактите, на които първата инстанция е основала решението си, по своето естество променят фактическото основание на предявения иск, обжалваното решение ще подлежи на обезсилване, като делото се върне на първата инстанция с указания за разглеждане на в ГПК). Аналогично на изложеното по-горе относно правнорелевантните факти, ако първата инстанция се е произнесла по незаявени факти, обуславящи различно от действителното фактиче-

ско основание на предявения иск (например различен период на осъществявано владение на иск за собственост, основан на придобивна давност; поведение на ответника, което не е релевирано като основание за разваляне на договора поради неизпълнение), решението ще подлежи на обезсилване, като делото следва да се върне на първоинстанционния съд за произнасяне по предявения иск.

Разграничението между правнорелевантни и доказателствени факти е от значение и при преценка на възможността въззивният съд да поправи служебно допуснатите нарушения на първата инстанция. По отношение на доказателствените факти правилата на ограничения въззив не му позволяват служебно, без съответно оплакване във въззивната жалба или отговора да променя фактическите констатации в първоинстанционното решение. Необходимостта от обезпечаване правилното прилагане на императивния материален закон обаче изисква, когато въззивната инстанция даде различна правна квалификация на предявения иск или възражение и по този начин промени кръга на правнорелевантните факти от значение за спора, служебно да формира собствени изводи относно установяването на тези елементи от фактическия състав на спорното право според събраните по делото доказателствени средства - *Решение № 200 от 23.06.2015 г. по гр. д. № 6459/2014 г., IV г. о. на ВКС.*

В заключение, може да се обобщи, че докато по отношение на правнорелевантните факти дейността на въззивния съд е подчинена на принципа за законност, за доказателствените факти приложение намира правилото на чл. 269, изр. изр. 2-ро ГПК, съобразно което въззивният съд е ограничен от наведените в жалбата или отговора оплаквания за допуснати от първата инстанция процесуални нарушения или за необоснованост на поставените в основата на първоинстанционното решение фактически изводи.